

domaću riječ. Ali i veliki narodi s bogatim jezičnim iskustvom i tradicijom mogu doći u položaj kad treba spašavati svoj jezik i braniti ga od opasnosti i prijatnje tuđih riječi.

Engleske posuđenice bile su uvijek u francuskom mnogobrojne, jer su engleski jezik *otkrili* upravo Francuzi i prve engleske posuđenice na evropskom kontinentu javljaju se u francuskom jeziku, odakle su dalje prelazile u ostale evropske jezike. (Engleski je jezik doduše mnogo ranije i u mnogo većem broju preuzeo mnoge francuske posuđenice tako da je postotak francuskih riječi u engleskom narastao na preko 50% pa je zbnunjavao čak i neke lingviste koji su tu činjenicu krivo interpretirali.) S vemenom je taj broj narastao toliko (osobito poslije drugog svjetskog rata) da su se javljali pojedinci u obranu francuskog jezika. Tako je francuski pisac George Duhamel predložio osnivanje Društva za obranu francuskog jezika, a pisac se knjige *Parlez vous français?* narugao Francuzima kako govore svoj jezik pun engleskih riječi i fraza. I konačno je došao zakon kojim su ministarstvo prosvjete i ministarstvo za industrijski i znanstveni razvoj dali popise francuskih naziva i izraza koji treba da zamijene engleske što su dotada bili u upotrebi.¹²

Prodor engleskih riječi i izraza primjećuje se u mnogim evropskim jezicima, pa uz već stariji izraz *franglais* javljaju se i novi izrazi izvedeni od ~ + *English*, kao npr. *Hunglish* (Hungarian + English), *Spanglish* (Spanish + English) itd. Mi na sreću nismo došli s upotrebom engleskih riječi tako daleko da bismo trebali pisati o *Croanglish* (*Croatian* + *English*).¹³ Ipak učestalo unošenje nepotrebnih tuđih riječi i izraza, ili njihovo doslovno prevođenje ponukalo nas je da upozorimo na tu pojavu, a s pojedinim primjerima bavimo se, analiziramo ih i dajemo ocjenu o tome jesu li potrebni ili nepotrebni u jeziku u rubrici *Zapaženo*.

NEUJEDNAČENOST U KOMPATIVNIM OBLICIMA NEKIH PRIDJEVA

NEUJEDNAČENOST U KOMPATIVNIM OBLICIMA NEKIH PRIDJEVA

Zlatko Vince

Listajući po nekim našim školskim gramatikama i jezičnim priručnicima zapazio sam raznolika i nepotpuna rješenja u tvorbi komparativnih oblika pridjeva. Mislim da to može zbuniti i učenike koji se njima služe, a i druge čitatelje. Ne može se prihvatiti kao valjan razlog da takvih razlika nema mnogo pa da

¹² U službenom francuskom listu: *Journal officiel de la République française*.

¹³ Utješna je pojava da su taj problem u pismu i govoru naših ljudi uočili i mnogi drugi stručnjaci pa da se o tome počelo pisati u novinama. (Vidi npr.: članak M. Trišlera pre-tiskan u prošlom broju Jezika, zatim »Vratolomije jezika i misli«, *Vjesnik* — *Sedam dana*, 22. 4. 78, str. 5—7.)

to ne bi trebalo ozbiljnije smetati. Dobro nam je poznato da se gubi pravo povjerenje ako se o istim pitanjima dobivaju iz mjerodavnih priručnika raznolika autoritativna rješenja. Ako se to ponovi više puta, učenik može biti ne samo zbunjen nego i ometan u prihvaćanju jezične norme.

Imamo donekle složena pravila za tvorbu komparativa pridjeva, postoje određena odstupanja od tih pravila, izuzeci, a imamo i dvostrukih komparativnih likova. Ali u svemu tome treba jedinstvenosti, dogovora, ne bi smjelo biti raznolikih rješenja.

Naše školske gramatike (na primjer Brabec-Hraste-Živkovićeva Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika) napominju da nastavak *-ji*¹ dobiva većina jednosložnih pridjeva s drugim slogom (*súh — sùši, bŕz — bŕži, cŕn — cŕnji, žút — žútí*), odnosno i neki dvosložni ako imaju u osnovi *-ije* (*prijêk* — prêči, bijêl — bjêlji*), pa i dvosložni pridjevi sa završetkom na *-ak, -ek, -ok* koji se u komparativu gubi. Posebno se taksativno navodi da se isti nastavak dodaje i nekim jednosložnim pridjevima s kratkom osnovom (koji redovno tvore komparativ nastavkom *-iji*): *dûg — dŭži (i dŭlji), strôg — strôži, tîh — tîši*.

Govoreći zatim o izuzecima od prvoga pravila o tvorbi komparativa jednosložnih pridjeva s dugim slogom, posebno se nabrajaju pridjevi koji ipak tvore komparativ nastavkom *-iji* (protivno pravilu): *pŭst — pŭstiji, slân — slâniji, svêt — svètiiji, lijên — ljèniiji (i ljèniji)*, a u ponekim priručnicima nalazimo i *tŭst — tŭstiji, nijêm — njèmiiji, štŭr — štŭriiji*. Učenik bi iz toga mogao zaključiti da su nabrojani svi izuzeci od spomenutog pravila.²

S. Težak u *Pregledu gramatike hrvatskoga književnog jezika* autora S. Babića i S. Težaka (Zagreb, 1973, str. 102) nabraja više jednosložnih pridjeva s dugim slogom kojima se komparativ tvori nastavkom *-iji* (protivno općem pravilu), npr. *kôs — kôsiji, rân — râniiji, sâm — sâmiji, strân — strâniiji, tŭđ — tŭđiji*. Među takve pridjeve ubraja Težak i pridjev *plâv — plâviiji* (iako se komparativni lik pridjeva i priloga javlja i kao *plâvlji — plâvljê*: »I gle, nebo sija *plavlje* otkada ugledah tvoj lik«, D. Cesarić), *sŭv — sŭviiji*, ali od *riđ* ima *riđi, vrŭć — vrŭći, kŕnj — kŕnji*.

Težak se u određivanju komparativnih likova očito vodio mišlju o produktivnom nastavku *-iji* te je, pored primjera što ih navode drugi autori gramatika,

¹ To je pitanje razjasnio M. Moguš u članku *Postoji li danas u pridjeva komparativni nastavak -ji?*, Jezik, XVIII, br. 5, str. 150—152, pokazavši kako zapravo ne postoji u suvremenom jeziku nastavak *-ji* za tvorbu komparativa, nego je on tek povijesni odjek kojemu nema mjesta u gramatici suvremenoga književnog jezika. Usp. i Charles E. Bildwell, *The Serbo-Croatian Comparativ*, Language 35/2, 1959, str. 259—263.

* U ovom i idućem članku riječi s jatom akcentuirane su kako je to u knjizi S. Težak—S. Babić, *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, 6. izd., Zagreb, 1973, a u skladu s člankom D. Brozovića, O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata, Jezik, XX. Ur.

² To prihvaćaju i drugi neki pisci gramatika, pa sam tako postupio i ja u Gramatici što sam je napisao u zajednici sa S. Pavešićem, dodanoj uz Jezični savjetnik, godine 1971.

naveo još znatan broj novih, a mogao je, dakako, navesti i druge jednosložne pridjeve s dugim slogom koji ipak imaju komparativ s nastavkom *-iji*, na primjer: *bos—bosiji*, *gol—goliji*, *lijev/i/—ljeviji*, *sljep—sljepiji* («Jedan od najsljepijih zakona odobrenih od modernih parlamenata»), *fin—finiji* i dr.

Činjenica je, naime, da je bivši komparativni nastavak *-ji* ograničen na komparativ tek jedne grupe pridjeva, da je danas neproduktivan i, štoviše, da su već djelomično »ugroženi« i komparativi s tim bivšim nastavkom, koji imaju tendenciju da se priklanjaju produktivnijem nastavku *-iji*, tako da danas imamo ne samo dvostruke parove u komparaciji pridjeva nego im se pridružuju i novi.

S. Težak od pridjeva *bijel* ima komparativ samo *bjelji*, od *crn* samo *crnji*, kako to traže i svi drugi normativci, ali S. Babić u školskom leksikonu »Jezik« (Zagreb, 1965, str. 136) ima dvostruke komparative: *bjelji* i *bjeliji*, *crnji* i *crniji*.

Nije neobično što je komparativu *siviji*, *plaviji* dodan i lik *bjeliji* (pored *bjelji*), *crniji* (pored *crnji*) jer se nastavak *-iji* svojom prodornošću može namegnuti i onim komparativnim likovima koji su se ustalili u drugačijem obliku. Neproduktivni bivši sufiks *-ji* sve se više povlači, a jedini produktivni sufiks *-iji* teži da preotme mjesto i onim komparativima koji su već načinjeni bivšim sufiksom *-ji* ili da se nametne barem kao sekundarni oblik.

Kako treba ocjenjivati pojavu sve jačeg nadiranja nastavka *-iji*? Treba da nas vodi osnovna misao o jezičnom sustavu, briga o »usustavljenju« jezičnih pojava, potreba da se vrednuje ono što je u jeziku važnije, sustavnije, integralnije. Koliko god lingvist uporno nastojao da se poštuju norme, da se ne narušavaju jezična pravila, jezik je ipak živ organizam koji se mijenja u skladu sa sustavom. Lingvist mora biti u neku ruku »konzervativac«, to jest onaj koji želi što dulje sačuvati, konzervirati određenu normu, ali mora od toga i odstupati kada postane jasno da se u velikoj mjeri i uporno nameće nešto drugo. Više je puta u našem časopisu bilo govora o elastičnoj stabilnosti u književnom jeziku. Postoji i upotreba norma, a ako se ona nametne, treba ozbiljno razmisliti o razlogu zašto se ona javlja, pogotovu ako ona ulazi u jezični sustav koji daje jezičnoj normi čvrstoću i jaču dosljednost.

Ali, treba postupati oprezno, ne treba se pre nagliti, ne treba požurivati u promjeni dosadašnje norme. Nekoć je bila dvostruka norma u komparativu *krepak*: *krepči* i *krepčiji*, *mrk—mrči* i *mrčiji*, *gorak*: *gorči* i *gorčiji*, a danas je drugospomenuti oblik zamijenjen likovima *krepkiji*, *mrkiji*, *gorkiji*.³ Očito je

³ Maretić u svojoj Gramatici iz 1931. napominje da ispred *-iji* u komparaciji prelazi *k* u *č*: *gibak—gipčiji*, *jednak—jednačiji*, *krepak—krepčiji*, *krotak—kročiji*, *ljubak—ljupčiji*, ali uz to dodaje da katkada ostaje *k*: *vitak—vitkiji*, *hoćak—hoćkiji*, *pitak—pitkiji*, *sklizak—skliskiji*, *vozak—voskiji*. Pero Budmani, na koga se Maretić poziva, u Akademijinu Rječniku izričito veli da su oblici *krepčiji*, *kročiji*, *ljupčiji* pravilni, a nepravilni da su *krepkiji*, *krotkiji*, *ljupkiji*. Danas takav stav Budmanijev i Maretićev ne prahvaćamo u hrvatskom književnom jeziku jer nam je sustav čvršći kada ih pribrojimo oblicima *vitkiji*, *pitkiji*, *skliskiji* i sl.

da komparativni likovi *siviji*, *plaviji* povlače za sobom i sličan komparativ od *bijel* i *crn*, ali treba odvagnuti da li je upotrebnost norma već tako jaka da se mogu normirati i komparativni likovi *crniji* i *bjeliji* pored dosadašnje norme *crnji* i *bjelji*.

Norme se mogu mijenjati ako postoje za to čvrsti razlozi, ali takve probleme treba najprije izložiti u stručnim časopisima, treba da prođu filter jezičnih diskusija i razmjene mišljenja. Mislim da je to razumljiv i uobičajen postupak. Prije nego se uvede u gramatike neka novost, trebalo bi da se ona raspravi u jezičnim časopisima.

Nedavno smo na stranicama »Jezika« mogli pročitati dva manja instruktivna i prihvatljiva članka o prezentskim oblicima glagola *bdjeti* (*bdijem*) i *vapiti* (*vapim* i *vapijem*), o oblicima *spašavanje* (i *spasavanje*), s pozivom da se o pojedinim pitanjima povede diskusija i s obećanjem da će se i drugačija, obrazložena mišljenja rado objaviti.

Mislim da je to pravilan put i pravilan postupak. Tek nakon ozbiljne razmjene mišljenja mogu se mijenjati i norme u književnom jeziku. Nema sumnje da treba u našim gramatikama jasnije reći da nastavak *-iji* dobiva znatno veći broj jednosložnih pridjeva s dugim slogom, da je on danas jedini produktivni sufiks za tvorbu komparativa. Stoga u gramatikama to treba reći određenije, kao što je učinio Težak koji je naveo znatno veći broj primjera i iznio ih tek kao ilustraciju, bez težnje da nabroji sve izuzetke od pravila.

Težak ima pravo kada taj popis proširuje novim primjerima iako nije sebi sasvim dosljedan kada komparativnim oblicima od *siv*, *plav* ne dodaje i *bijel* i *crn* kao što je to učinio Babić u svome »Jeziku«, ali Težaku to ne treba zamjeriti. Takva pitanja treba prije svestrano proučiti i raspraviti u stručnim časopisima, čuti razloge za i protiv.

Zanimljivo bi bilo, pa i potrebno, kada bi se pitanja u vezi s komparacijom pridjeva ponovo i temeljitije razmotrila.⁴ Možda bismo tada došli do čvršćih i dosljednijih rješenja, ali svakako bi pravila za komparaciju trebala ujednačiti, uskladiti i dodati im novije spoznaje do kojih smo došli. Svrha je ovoga članka i bila da potakne opsežniju raspravu o tim pitanjima.

⁴ Tako bi, na primjer, trebalo ispitati je li komparativ od *mlak* samo *mlači*, kako ima *Maretić*, pa i Jezični savjetnik iz 1971. ili je možda živ i s produktivnijim sufiksom *-iji* (*mlakiji*). Dakako, likovi *laglji* i *meklji* pravi su provincijalizmi, kako to napominje i *Maretić*, s njime bismo se mogli složiti i u tome da od pridjeva *lastan* imamo dvostruki komparativ: *lašniji* i *lasniji*, *bješnji* i *bjesniji*, *tješnji* i *tjesniji*. Dakle, opet se javlja produktivni sufiks *-iji*. Ne bi li on mogao biti sekundarni lik (ako već ne primarni) u komparativu pridjeva *židak* koji, po *Maretiću*, ima komparativni lik jedino: *židi*, a češće se danas javlja, rekao bih, u liku: *žitkiji*, *žitkija*, *žitkije* (»žitkija masa« i sl.). Danas ne bismo vjerojatno smatrali kao *Maretić* da je običnije reći *više srpski* nego *srpskiji* (kako piše i *Karadžić*): To ne samo što se govori, nego je mlogo *srpskije*. Usp.: *Matoš je najhrvatskiji* naš književnik. Da bismo došli do određenih uporišta u svojim zaključcima, bilo bi, dakako, potrebno konzultirati i djela hrvatskih književnika i kulturnih radnika uopće. Zbog lektorovih zahvata ne bismo uvijek došli do originalnog oblika kakav je pisac upotrijebio, ali bi ipak takva konzultacija mogla dovesti do određenih zaključaka.

JOŠ O NEUJEDNAČENOSTI KOMPARATIVNIH OBLIKA

Milan Moguš

U prethodnom je članku nastojao Zlatko Vince pokazati kako se u našim gramatičkim priručnicima nalaze »raznolika i nepotpuna rješenja u tvorbi komparativnih oblika pridjeva« koja mogu »zbuniti učenike . . . i druge čitatelje«. Moglo se očekivati da će nakon te konstatacije ponuditi određena rješenja, da će ta »složena pravila za tvorbu komparativa« pokušati bar djelomično pojednostavniti kako bi nas što manje zbunjivala. Bila je to prilika da se krene korak naprijed, a ne da se vratimo na poziciju određivanja pravilâ koja su gdje-kad toliko neprecizna da mogu imati više iznimaka negoli potvrđâ. I uopće, što znači tvrdnja da npr. pridjevi *pûst*, *slân*, *svêt*, odnosno *dûg*, *strôg* i *tîh* tvore komparativ »protivno pravilu«. Naime: kako je — teoretski gledano — moguće tvoriti što p r o t i v pravilâ. Bit će valjda obruuto: sve se tvori u skladu s pravilima, samo što neka obuhvaćaju veći broj jedinica, druga manji, a treća vrijede samo za pojedinačne slučajeve. Tako, na primjer, pridjevi *lak*, *lijep*, *mek* imaju komparativ *lakši*, *ljepši*, *mekši* po pravilu da morfem *-ši* služi za tvorbu komparativa, da se taj morfem upotrebljava samo kod spomenuta tri pridjeva i da se u svim oblicima komparativa slijed *-ije-* (kao odraz *jata*) pokraćuje u *-je-*. Druga je stvar što se za tvorbu naših komparativa upotrebljava nekoliko morfema, a postoje čak i supletivni oblici. To je posljedica prošlosti. Sreća je ili nesreća što nam je jezik u tvorbi komparativa sačuvao veoma arhaično stanje, daleko arhaičnije od ostalih slavenskih jezika, jer ima komparative s najviše nastavaka i deklinaciju svih komparativnih oblika. Bilo bi, zacijelo, jednostavnije kad bismo sve komparative mogli svesti na npr. upotrebu morfema *-ši* ili *-ejši* (kao u poljskom: *starszy*, *silniejszy*), odnosno na dodavanje prefiksa *po-* (kao u makedonskom: *poširok*), ali želje ništa ne pomažu kad nastojimo opisati sustav u kojem se na korjenitom slogu pridjeva sačuvala razlika po intonaciji (cirkumfleks ~ akut = *drâg* < *drâ̂* ~ *stâr* < *stâr̂*), a od toga je zavisilo hoće li se nekom pridjevu priključiti ovaj ili onaj morfem za tvorbu komparativa.

Čini mi se da je u modernom opisu tvorbe komparativa najpregledniji zasada onaj u Babić-Težakovu *Pregledu gramatike hrvatskoga književnog jezika* (Zagreb, 1973, str. 100—102). Taj se opis svodi na točno određivanje onih pridjeva koji u komparativu imaju supletivne oblike, nastavak *-ši*, nastavak *-i*, nastavak *-iji*.

Kod prvih dviju grupa nema u gramatikama nikakvih neujednačenosti, pa sve konstatiraju da supletivne oblike u komparativu imaju danas pridjevi *dobar* /→*bolji*/, *zao* /→*gori*/, *malen* /→*manji*/ i *velik* /→*veći*/, a nastavak *-ši* pridjevi *lak* /→*lakši*/, *lijep* /→*ljepši*/ i *mek* /→*mekši*/.